

PRACE NAUKOWE

Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu

RESEARCH PAPERS

of Wrocław University of Economics

Nr 401

Ekonomia

Redaktorzy naukowi
Jerzy Sokołowski
Grażyna Węgrzyn
Magdalena Rękas

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2015

Redakcja wydawnicza: Agnieszka Flasińska, Elżbieta Kozuchowska

Redakcja techniczna: Barbara Łopusiewicz

Korekta: Barbara Cibis

Łamanie: Adam Dębski

Projekt okładki: Beata Dębska

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania
znajdują się na stronie internetowej Wydawnictwa
www.pracnaukowe.ue.wroc.pl
www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Publikacja udostępniona na licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 3.0 Polska
(CC BY-NC-ND 3.0 PL)

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2015

ISSN 1899-3192
e-ISSN 2392-0041

ISBN 978-83-7695-533-9

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Zamówienia na opublikowane prace należy składać na adres:
Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
ul. Komandorska 118/120 53-345 Wrocław
tel./fax 71 36 80 602; e-mail: econbook@ue.wroc.pl
www.ksiegarnia.ue.wroc.pl

Druk i oprawa: TOTEM

Spis treści

Wstęp	11
Łukasz Arendt: Zmiana technologiczna faworyzująca wysokie kwalifikacje czy polaryzacja polskiego rynku pracy – zarys problemu	13
Agnieszka Barczak: Wykorzystanie wybranych metod ilościowych w analizie pasażerskiego ruchu lotniczego w Polsce	26
Ryszard Barczyk: Rola polityki pieniężnej w stabilizowaniu gospodarki polskiej w latach 2000-2014	36
Tomasz Bernat: Przedsiębiorczość studentów a dodatkowe aktywności pozauczelniane	48
Przemysław Borkowski: Applicability of reference based appraisals in assessment of real sector investment projects	58
Przemysław Borkowski: A framework for risk analysis in infrastructure projects	69
Agnieszka Bretyn: Młodzi konsumenci wobec szarej strefy w Polsce	83
Sławomir Czetwertyński: Ekonomia kopiowania a korzyści społeczne	93
Karolina Drela: Rynek pracy i biedni pracujący	104
Małgorzata Barbara Fronczek: Handel produktami ICT – Polska na tle świata	114
Aleksandra Grabowska-Powaga: Kapitał społeczny w przedsiębiorstwach rodzinnych	126
Artur Grabowski: Ordoliberalna kategoria własności a współczesne oblicze sektora niemieckich przedsiębiorstw piłkarskich	134
Alina Grynia: Innowacyjność krajów bałtyckich: potencjał i bariery	144
Anna Horodecka: The concept of human nature as a driving force for changes in economics exemplified by feminist and neoclassical economics	155
Michał Jurek: The role of banks in performance of the real sector in selected EU member states	166
Grażyna Karmowska: Zastosowanie metod taksonomicznych do oceny zróżnicowania poziomu życia w krajach postsocjalistycznych Europy	176
Magdalena Knapińska: Efektywność polityki rynku pracy – aspekty teoretyczne i praktyczne	187
Andrzej Koza: Sytuacja na rynku pracy osób niepełnosprawnych i jej wpływ na gospodarkę finansową państwowego funduszu rehabilitacji osób niepełnosprawnych	198
Jakub Kraciuk: Paradygmat <i>homo oeconomicus</i> w aspekcie rozwoju ekonomii heterodoksyjnej	211
Anna Krzysztofek: Rozważania o pojęciu odpowiedzialności	220
Wojciech Leoński: Wolontariat pracowniczy jako jedno z narzędzi CSR	233

Agnieszka Łopatka: Poziom i przyczyny różnicowania wynagrodzeń w Polsce	243
Iwona Maciejczyk-Bujnowicz: Changes in capital flows in process of integration of the European Union – selected aspects.....	253
Marta Maier: Starzejące się społeczeństwo jako wyzwanie dla polityki społecznej i rodzinnej	267
Agnieszka Malkowska: Ocena rozwoju obszaru przygranicznego na przykładzie województwa zachodniopomorskiego	275
Paweł Marszałek: Selected processes influencing contemporary banking systems.....	285
Danuta Miłaszewicz: Kompetencje społeczne polskich i litewskich studentów – analiza porównawcza.....	296
Dorota Milek, Karolina Kapusta: Competitiveness of the regions in the context of smart specialization (on the example of Świętokrzyskie)	306
Rafał Nagaj: Dochody a skłonność do działań altruistycznych wśród studentów w Polsce	317
Mariusz Nyk: Niedoskonałość rynku pracy w kontekście funkcjonowania związków zawodowych	327
Magdalena Olczyk: Konkurencyjność w literaturze ekonomicznej – analiza bibliometryczna	338
Monika Pasternak-Malicka: Płaca minimalna jako narzędzie ograniczające pracę nierejestrowaną	349
Barbara Pawłowska: W kierunku zrównoważonego rozwoju – przegląd efektów działań w Polsce.....	362
Renata Pęciak: Geneza podejścia regulacyjnego we francuskiej teorii ekonomicznej.....	373
Adriana Politaj: Pracodawcy z otwartego rynku pracy i ich rola w przeciwdziałaniu bezrobociu osób niepełnosprawnych.....	383
Joanna Prystrom: Innowacyjność a konkurencyjność gospodarki Luksemburga	399
Małgorzata Raczkowska: Kwestia gender w ekonomii	412
Magdalena Ratalewska: Uwarunkowania rozwoju sektorów kreatywnych..	421
Hanna Soroka-Potrzebna: Regionalne zróżnicowanie sektora MŚP	431
Małgorzata Sosińska-Wit, Karolina Gałązka: Wpływ współpracy z sektorem B+R na innowacyjność MŚP na podstawie badań ankietowych	440
Joanna Sychała: Ocena cech morfologicznych wahań cyklicznych w Polsce w latach 2001-2013	452
Joanna Stawska: Oddziaływanie decyzji władz monetarnych i fiskalnych (<i>policy mix</i>) na funkcjonowanie przedsiębiorstw w Polsce	462
Piotr Szkudlarek: Zaufanie jako komponent kapitału społecznego.....	472
Jarosław Szostak: Economic content of the category of value.....	483

Andrzej Szuwarzyński: Ocena wpływu polityki zdrowotnej na jakość życia starzejącego się społeczeństwa w krajach UE.....	493
Arkadiusz Świadek, Barbara Czerniachowicz: Aktywność innowacyjna systemów przemysłowych a koniunktura gospodarcza na przykładzie województwa dolnośląskiego	503
Michał Świtłyk, Artur Wilczyński: Zastosowanie indeksu Malmquista do badania zmian efektywności uczelni publicznych	514
Dariusz Tloczyński: Rola państwa w kształtowaniu konkurencji na polskim rynku transportu lotniczego	525
Roman Tylżanowski: Zewnętrzne źródła finansowania procesów transferu technologii w przedsiębiorstwach przemysłowych wysokiej techniki w Polsce	535
Grażyna Węgrzyn: Zasoby ludzkie w Unii Europejskiej – szanse i zagrożenia	545
Danuta Witczak-Roszkowska, Karolina Okła: Skłonność studentów województwa świętokrzyskiego do zagranicznych emigracji zarobkowych.....	555
Katarzyna Włodarczyk: Pokolenie 50+ w Polsce – podejrzani o wykluczenie?	566
Agnieszka Wojewódzka-Wiewiórska: Partycypacja mieszkańców w tworzeniu strategii rozwoju gminy jako przejaw kapitału społecznego na obszarach wiejskich	577
Jarosław Wolkonowski: Przyczyny i struktura emigracji obywateli Polski po akcesji do UE	587
Jacek Wychowanek: Tradycja w aspekcie budowania konkurencyjności małego przedsiębiorstwa	601
Urszula Zagóra-Jonszta: Adam Smith o własności	614
Magdalena Zalewska-Turzyńska: Communicating CSR – the Lasswell’s model approach	623
Ewa Zeman-Miszewska, Maciej Miszewski: Ład gospodarczy i porządek gospodarczy – potrzeba i szanse zmian	631
Mariusz Zieliński: Wpływ realizacji koncepcji CSR na wycenę spółek akcyjnych.....	642

Summaries

Łukasz Arendt: Skill-biased technical change or polarisation of the Polish labour market – remarks.....	13
Agnieszka Barczak: Application of selected quantitative methods in the analysis of passenger air traffic in Poland.....	26
Ryszard Barczyk: The role of monetary policy in the stabilization of the Polish economy in the years 2000-2014	36

Tomasz Bernat: Entrepreneurship of students vs. additional non-university activities.....	48
Przemysław Borkowski: Aplikacja metody referencyjnej oceny projektów inwestycyjnych w sferze realnej.....	58
Przemysław Borkowski: Metoda analizy ryzyka w inwestycjach infrastrukturalnych.....	69
Agnieszka Bretyn: Young consumers towards the shadow economy in Poland.....	83
Sławomir Czetwertyński: Economics of copying vs. social benefits.....	93
Karolina Drela: Labor market and working poor.....	104
Małgorzata Barbara Fronczek: Trade in ICT goods – Poland in comparison to the world.....	114
Aleksandra Grabowska-Powaga: Social capital in family business.....	126
Artur Grabowski: Ordoliberal category of a property and a modern aspect of a sector of German soccer enterprises.....	134
Alina Grynia: Innovation of the Baltic countries: potentials and barriers.....	144
Anna Horodecka: Koncepcja natury ludzkiej jako siła napędowa zmian w ekonomii na przykładzie koncepcji człowieka w ekonomii feministycznej i neoklasycznej.....	155
Michał Jurek: Znaczenie banków dla funkcjonowania sektora realnego w wybranych krajach UE.....	166
Grażyna Karmowska: Taxonomic methods to evaluate the variation in the standards of living in the countries of post-socialist Europe.....	176
Magdalena Knapieńska: Effectiveness of labor market policy – theoretical and practical aspects.....	187
Andrzej Koza: Situation of persons with disabilities on the labor market and its impact on the financial situation of the State Fund for Rehabilitation of the Disabled Persons.....	198
Jakub Kraciuk: <i>Homo economicus</i> paradigm in terms of development of heterodox economics.....	211
Anna Krzysztofek: Reflections about the notion of responsibility.....	220
Wojciech Leoński: Corporate volunteering as an instrument of CSR.....	233
Agnieszka Łopatka: Level and reasons for differences of salaries in Poland.....	243
Iwona Maciejczyk-Bujnowicz: Zmiany w przepływach kapitału w procesie integracji Unii Europejskiej – wybrane aspekty.....	253
Marta Maier: Ageing society as a challenge for social and family policy.....	267
Agnieszka Malkowska: Assessment of the development of a border area using Zachodniopomorskie Voivodeship as an example.....	275
Paweł Marszałek: Wybrane procesy wpływające na współczesne systemy bankowe.....	285
Danuta Miłaszewicz: Social competence of Polish and Lithuanian students – comparative analysis.....	296

Dorota Milek, Karolina Kapusta: Konkurencyjność regionów w kontekście inteligentnej specjalizacji (na przykładzie Świętokrzyskiego)	306
Rafał Nagaj: Incomes and willingness of students to perform altruistic actions	317
Mariusz Nyk: Imperfections of the labor market in the context of the functioning of trade unions	327
Magdalena Olczyk: Competitiveness in economic literature – bibliometric analysis	338
Monika Pasternak-Malicka: Minimum wage as a tool used to reduce the labor market grey area	349
Barbara Pawłowska: Towards sustainable development – review of effects of actions in Poland.....	362
Renata Pęciak: The origin of the regulation approach in the French economic theory.....	373
Adriana Politaj: Employers from the open labor market and their role in the counteracting of unemployment among persons with disabilities	383
Joanna Prystrom: Innovativeness vs. competitiveness of Luxembourg economy.....	399
Małgorzata Raczkowska: The issue of gender in economics	412
Magdalena Ratalewska: Determinants of the development of creative industries.....	421
Hanna Soroka-Potrzebna: Regional diversity of SME sector	431
Małgorzata Sosińska-Wit, Karolina Gałązka: Effect of cooperation with R&D sector on SME’s innovation based on survey	440
Joanna Spychała: Evaluation of morphological characteristics of cyclical fluctuations in Poland in 2001-2013	452
Joanna Stawska: The impact of the monetary and fiscal authorities (policy mix) on the functioning of enterprises in Poland	462
Piotr Szkudlarek: Trust as a component of social capital	472
Jarosław Szostak: Ekonomiczna treść kategorii wartości	483
Andrzej Szuwarzyński: Assessment of the health policy impact on the quality of life of ageing population in the European Union countries	493
Arkadiusz Świadek, Barbara Czerniachowicz: Innovation activity in regional industrial systems vs. economic cycle on the example of the Dolnośląskie Voivodeship	503
Michał Świtlyk, Artur Wilczyński: Application of Malmquist index to examine changes in the efficiency of public universities	514
Dariusz Tłoczyński: The role of state in shaping the competition in the Polish air transport market	525
Roman Tylżanowski: External sources of funding of technology transfer in high-tech manufacturing sector in Poland.....	535

Grażyna Węgrzyn: Human resources in the European Union – opportunities and threats	545
Danuta Witczak-Roszkowska, Karolina Okła: Disposition to financial emigration among the students of the Świętokrzyskie Voivodeship.....	555
Katarzyna Włodarczyk: Generation 50+ in Poland – suspected of exclusion?.....	566
Agnieszka Wojewódzka-Wiewiórska: Participation of inhabitants in building commune development strategy as a manifestation of social capital in rural areas	577
Jarosław Wolkonowski: Causes and structure of emigration of Polish citizens after the accession to the European Union	587
Jacek Wychowanek: Tradition in the aspect of building the competitiveness of a small-sized enterprise.....	601
Urszula Zagóra-Jonszta: Adam Smith about ownership	614
Magdalena Zalewska-Turzyńska: Model komunikacji CSR w świetle podejścia H. Lasswella	623
Ewa Zeman-Miszewska, Maciej Miszewski: Economic governance and economic order – need and opportunities of changes	631
Mariusz Zieliński: The impact of CSR concept on the valuation of stock companies	642

Ewa Zeman-Miszewska, Maciej Miszewski

Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach

e-mail: e.m.miszewscy@pro.onet.pl

**ŁAD GOSPODARCZY I PORZĄDEK GOSPODARCZY –
POTRZEBA I SZANSE ZMIAN**

**ECONOMIC GOVERNANCE AND ECONOMIC ORDER
– NEED AND OPPORTUNITIES OF CHANGES**

DOI: 10.15611/pn.2015.401.58

Streszczenie: W obrębie teorii ładu gospodarczego używa się pojęć „ład” i „porządek”, niekiedy je rozróżniając, a niekiedy stosując wymiennie. Autorzy, opierając się na przykładach literaturowych, proponują trwale rozróżnienie tych terminów, odnosząc pierwsze z nich do wizji wyprowadzanej z przyjmowanego systemu wartości, traktując tak rozumiany ład jako wzorzec umożliwiający racjonalne przeobrażenia realnie istniejącego porządku gospodarczego. Wskazują ponadto na przyczyny, dla których wydaje się niezbędne dokonanie istotnych zmian porządku współczesnej gospodarki rynkowej. Proponując uwspółcześioną wersję ładu społecznej gospodarki rynkowej, podkreślają nie tylko jej walory, ale i słabe strony, jak też bariery, które mogą utrudniać urzeczywistnienie tej wersji ładu.

Słowa kluczowe: ład gospodarczy, porządek gospodarczy, społeczna gospodarka rynkowa, globalizacja, wielkie korporacje transnarodowe, prekariat.

Summary: In the area of economic governance theory there are two meanings, “governance” and “order”. They are sometimes used as synonyms. The authors, whose opinions are based on examples from literature, suggest a constant contradistinction between these two meanings. The first one should be seen as the vision of values’ system, treating so understood order as a model which enables a rational transformation of real existing economic order. Moreover, the authors point at the causes which the transformation in the economic order seems to be essential for. They propose a new version of social market economy, and also underline not only its positive aspects, but also its weaknesses and barriers which make the implementation of this order’s version in the reality difficult.

Keywords: economic governance, economic order, social market economy, globalization, transnational corporations, precariat.

1. Wstęp – refleksje teoretyczno-terminologiczne

Pojęcie ładu gospodarczego pojawiło się pierwotnie w myśli ekonomicznej w związku z analizami porównawczymi różnych systemów ekonomicznych (*comparative economics*).

Pojęcie to pozwala wyróżnić rozmaite rodzaje występujących w skali globalnej porządków systemowych. W analogicznym kontekście używano także pojęcia ustroju (np. we frazie „ustrój społeczno-gospodarczy”), co budziło jednak skojarzenia bardziej z politycznymi niż ekonomicznymi atrybutami rozpatrywanych systemów.

Istniejące współcześnie liczne odmiany kapitalistycznej gospodarki rynkowej, w ramach których mieszczą się takie odległe od klasycznego kapitalizmu formy, jak oligarchiczny kapitalizm w Rosji i krajach postsowieckich czy formalnie podporządkowany ideologii komunistycznej kapitalizm państwowy w Chinach bądź Wietnamie, można porównywać ze sobą, odnosząc się do kilku istotnych wyróżników. T.T. Kaczmarek wylicza je, mówiąc, że sprowadzają się one do odpowiedzi na następujące pytania:

- Kto jest właścicielem środków produkcji?
- Jaka forma rynku obowiązuje?
- Jaka forma przedsiębiorstwa przeważa?
- Które zasady systemu gospodarczego są bezwzględnie obowiązujące?
- Według jakich zasad są ustalane ceny?
- Jakie formy gospodarki pieniężnej i finansowej istnieją? [Kaczmarek 2004].

Zgadając się z przywołanym tu autorem co do wskazania kluczowych wyróżników umożliwiających typologię porządków gospodarczych, trzeba jednak zauważyć, iż możliwe są rozmaite interpretacje udzielanych odpowiedzi, a niekiedy nawet i pytań. W szczególności wydaje się, że na faktyczny kształt porządku gospodarczego wpływa w większym stopniu nie tyle dominujący typ własności, co możliwość dysponowania zasobami gospodarczymi. W przypadku własności prywatnej zachodzi zasadnicza różnica w tym zakresie pomiędzy małymi przedsiębiorstwami z jednoosobowym właścicielem a wielkimi korporacjami i ich akcjonariuszami. Jest rzeczą znaną, że w tym ostatnim przypadku uprawnienia do dysponowania zasobami przejęte zostały przez menedżerów wielkich korporacji i/lub menedżerów akcjonariuszy instytucjonalnych (banków inwestycyjnych, funduszy hedgingowych, firm ubezpieczeniowych itp.).

Formy rynku, o których mowa, rozróżniać należy wedle kryterium stopnia ich monopolizacji. Zwróćmy uwagę, że o ile struktura własnościowa jest cechą, którą daje się przypisać danej gospodarce narodowej, to stopień monopolizacji można sensownie odnosić raczej do określonych sektorów gospodarki globalnej. Otwarty charakter większości gospodarek i oddziaływanie wielkich podmiotów transnarodowych powodują, że faktyczny stopień monopolizacji pozostaje poza możliwościami

mi kontroli ze strony rządów prowadzących swoją – formalnie rzecz biorąc – politykę gospodarczą.

Istotnym wyróżnikiem danego typu porządku gospodarczego jest też dominujący typ przedsiębiorstwa. Ważna jest tu proporcja pomiędzy sektorem spółek akcyjnych a sektorem przedsiębiorstw, w których zarządzanie oderwane jest od bezpośrednich związków z rynkiem kapitałowym. Uzupełnieniem tego wyróżnika jest sposób lokowania wolnych środków przez gospodarstwa domowe w danym kraju. To, czy są one inwestowane głównie w papierach wartościowych (akcjach), czy umieszczane jako lokaty bankowe, wpływa na wiele pozornie odległych zjawisk, takich jak kontrola zasobów wielkich spółek przez ich management, a także – podatność gospodarki narodowej na oddziaływania globalnych rynków finansowych.

Kwestia zasad systemowych bywa trudna do uchwycenia, gdyż deklarowane zasady (np. wolność gospodarcza) mogą być interpretowane w sposób odległy od ich pierwotnej treści [Miszewski 2014a]. Dotyczy to także sytuacji, kiedy sposób realizowania danej zasady przesądza o jej istocie (np. zasada pełnego zatrudnienia w liberalnej gospodarce rynkowej i w gospodarce centralnie sterowanej).

Problem cen jest w pewnym stopniu pochodny względem stopnia monopolizacji gospodarki. Na drugi jego aspekt składają się zakres i metody administrowania cen przez państwo, jak też wpływ tych zjawisk na jakość alokacji zasobów gospodarczych. Natomiast w obrębie form gospodarki pieniężnej i finansowej za istotne wyróżniki można uznać (przy założeniu, że współcześnie nie ma już szans na przywrócenie pieniądza wymienialnego na złoto) model polityki pieniężnej, akceptujący lub nieakceptujący długoterminowy spadek siły nabywczej, związane z nim podejście polityki gospodarczej do problemu długu publicznego, uzależnienie polityki gospodarczej od rynków finansowych (będące pochodną poprzedniego problemu) oraz stosunek do cedowania uprawnień dotyczących tych polityk na rzecz organów ponadnarodowych.

Posługując się tak wyodrębnionymi wyróżnikami, można dokonać dość szczegółowej klasyfikacji realnie istniejących porządków gospodarczych. Pojęcie ładu może jednak znaleźć inne jeszcze, bardziej istotne zastosowanie. Jeśli chcemy uzupełnić deskryptywną analizę porządku podejściem normatywnym, to trzeba sobie uprzytomnić, iż każdy porządek to nie tylko zbiór powiązanych ze sobą cech systemu gospodarczego, ale przede wszystkim system instytucjonalny. Przyjmując takie podejście, można rozpatrywać jakość danego porządku, a więc stopień, w jakim jest on w stanie spełniać zakładane cele ustrojowe. Ocenę taką można odnosić do wartości pozaekonomicznych (etycznych, prakseologicznych, antropologiczno-socjologicznych), które traktuje się zazwyczaj jako aksjomaty. Ponadto można jeszcze rozpatrywać takie właściwości porządku gospodarczego, jak jego wewnętrzna spójność, a także stopień akceptacji społecznej oraz współprzyczynianie się członków społeczeństwa do realizowania owego porządku.

W dotychczasowych rozważaniach porządek jako system instytucjonalny odnosiliśmy wyłącznie do dających się empirycznie zidentyfikować norm, czyli in-

stytucji formalnych. Funkcjonowanie porządku gospodarczego, wyrażające się w określonych, mniej lub bardziej skoordynowanych zachowaniach jednostek i grup ludzkich nie wynika jednak bezpośrednio z istnienia danych instytucji formalnych, a raczej ze sposobu, w jaki owe instytucje (normy) są odbierane przez działające jednostki. Powstające w tej sytuacji normy zachowań, stereotypy myślowe, obyczaje i nawyki tworzą osobny układ instytucji nieformalnych, otaczających formalny trzon systemu. Rozróżnienie to staje się istotne, jeśli rozważyć sposób, w jaki w obu układach dokonuje się zmiana instytucjonalna. Jeśli nawet przyjąć za F.A. Hayekiem [2004], iż zmiana ta stanowi przejaw racjonalnej zbiorowo adaptacji do zmieniających się warunków otoczenia, to trzeba zwrócić uwagę na dualną rolę instytucji nieformalnych w tym procesie. Mogą one inicjować zmianę instytucjonalną, przybierając postać „working rules”, które następnie stają się przepisami prawa, mogą jednak hamować tę przemianę, podtrzymując obyczaje, stereotypy i zachowania nawykowe, które straciły już swoje walory adaptacyjne.

Poza wskazanymi już uwarunkowaniami na przebieg zmiany instytucjonalnej wpływają również przeświadczenia działających jednostek na temat pożądanego wizji porządku gospodarczego. Taka podzielana przez większą część społeczeństwa wizja porządku wynika z akceptacji określonego systemu wartości. Co ważne, nie są to wyłącznie wartości otwarcie deklarowane, a tym bardziej – faktyczna hierarchia tych wartości nie musi się pokrywać z oficjalnie akceptowaną. Takie wyobrażenie systemu instytucjonalnego można zasadnie określić mianem ładu. Ład, w przeciwieństwie do realnie istniejących porządków gospodarczych, jest zazwyczaj spójny logicznie. Porządkuje on przez swoje istnienie zmiany, jakie zachodzą w obrębie porządku gospodarczego, pozwalając na ich ocenę, a potencjalnie może inicjować zmiany tego porządku.

Rolę ładu gospodarczego w całokształcie bytu społeczno-gospodarczego w podobnym duchu określa A. Ząbkowicz: „Kiedy mowa o ładzie, zakładamy implicite, że istniejące instytucje tworzą dosyć spójny system. Nadrzędnym jego elementem są wartości spajające społeczeństwo. Ład instytucjonalny są to reguły i zasady, które zabezpieczają funkcjonowanie społeczeństwa, gdyż służą określonym, powszechnie uznawanym wartościom. Stosownie do podzielanych wartości (np. wolność, godność osoby, solidarność) na poziomie konstytucyjnym powstają zasady fundamentalne (takie jak wolność gospodarowania, własność prywatna, dialog społeczny). Wyznaczają one ramy i określają ducha bardziej szczegółowych reguł, zawartych w kodeksach prawa (np. zasady konkurencji, system podatkowy, instytucje i instrumenty finansowe). Te z kolei ograniczenia, wraz z utartymi zwyczajowo sposobami regulowania procesów życiowych społeczeństwa, kształtują codzienne decyzje podmiotów ekonomicznych, ich wzajemne oddziaływanie oraz interakcje z państwem” [Ząbkowicz 2014]. Analogiczne ujęcie relacji pomiędzy pojęciami porządku i ładu gospodarczego prezentuje G. Szulczewski [2013].

2. Potrzeba zmian porządku gospodarczego

Możliwości świadomego dążenia do zmiany porządku gospodarczego mogą pojawić się dopiero wtedy, gdy istnieje zgoda co do określonego typu ładu gospodarczego, jaki większość społeczeństwa uznałaby za pożądany. Sam fakt ujawniania się dysfunkcji systemowych wywołuje wprawdzie reakcje sprzeciwu, ale reakcje te nie przybierają zazwyczaj formy zorganizowanej. Najczęściej obserwuje się chaotyczne próby działań, które przez swoją przeciwskuteczność pogłębiają istniejące dysfunkcje lub wywołują kolejne. Dlatego kluczowe znaczenie dla powodzenia postulowanych zmian porządku ma społeczny konsensus w kwestii koncepcji ładu społeczno-gospodarczego.

Nie odwołując się z góry do żadnej znanej wcześniej wizji ładu należy przyjąć, że musi ona odzwierciedlać priorytety i hierarchie wartości możliwie najszerszej zbiorowości. Punktem wyjścia do sformułowania koncepcji ładu gospodarczego powinny być cele gospodarowania. Stwierdzenie, iż gospodarujemy po to, aby z pomocą ograniczonych zasobów uzyskać możliwie najpełniejsze zaspokojenie potrzeb jednostek biorących udział w procesie gospodarowania, wydaje się prawdą banalną. Nietrudno jednak wykazać, że znaczna część przebiegających współcześnie procesów gospodarowania wygląda tak, jakby prawda ta została całkowicie zapoznana.

W szczególności trudno uznać finansyzację gospodarki za zjawisko sprzyjające zaspokajaniu realnych potrzeb. Nie wnikając w mechanizmy powodujące powstawanie tego zjawiska, o których pisano już szerzej [Ratajczak 2012; Miszewski 2014b], trzeba zgodzić się, że wielokrotna ilościowa przewaga obrotów o czysto spekulacyjnym charakterze nad obrotami w sferze realnej, występująca w skali gospodarki globalnej, oznacza już nie tylko marnotrawstwo środków pieniężnych, których zasoby nie są już wykorzystywane do zaspokajania potrzeb ludzkich, ale podważa samą istotę kategorii pieniądza jako fundamentu gospodarki rynkowej.

Inną ważną dysfunkcją obecnego porządku gospodarki jest zniekształcenie struktury oferty podażowej, a w jego wyniku – deformacja struktury konsumpcji, będąca wynikiem zasadniczego pogłębienia się asymetrii pomiędzy sprzedawcami i nabywcami na rynkach usług i dóbr konsumpcyjnych. Przejawy tej asymetrii, wynikające z daleko większego potencjału finansowego sprzedawców, były widoczne już wcześniej, jednak w znacznym stopniu były równoważone przez większą swobodę wyboru struktury popytu konsumpcyjnego niż struktury podaży. Nawet przy dość wysokim poziomie aspiracji konsumpcyjnych można uzyskać zadowalający poziom zaspokojenia potrzeb, realizując zmieniające się w zależności od zmian cen różne warianty struktury konsumpcji. Dominującym typem reakcji na zmiany cen był tu efekt substytucyjny. Natomiast producenci, zwłaszcza usługodawcy, pozbawieni byli możliwości analogicznego manewru. Zmiana warunków rynku wywoływała przeważnie tzw. efekt produkcyjny – ograniczanie wielkości produkcji lub znaczny spadek opłacalności dotychczasowej działalności bez możliwości zmiany branży, w której prowadzona była działalność. Hamulcem była tu niemożność od-

zyskania tzw. kosztów utopionych, poniesionych wcześniej na produkcyjne aktywa specyficzne. Obie opisane tu niedogodności równoważyły się, co pozwalało uznać istniejący stan rzeczy za w miarę prawidłowy.

Sytuacja zmieniła się w momencie zdominowania rynku dóbr konsumpcyjnych przez wielkich sprzedawców (niekiedy – wielkich producentów, ale znacznie częściej – przez wielkie sieci handlowe) oraz upowszechnienia się usług udostępnianych w trybie sieciowym (ubezpieczenia i usługi bankowe, ale przede wszystkim usługi internetowe, telewizja kodowana, usługi telekomunikacyjne, transport). Zasada swobody wyboru konsumenta, którą – wedle podręcznikowych ujęć – miałyby realizować rozwinięta gospodarka rynkowa, zmieniła się w iluzję. W rzeczywistości rynek jest skłonny dostarczać bez zakłóceń tylko takie dobra, na które popyt jest masowy, a wielka skala wytwarzania umożliwia daleko idące obniżenie kosztów jednostkowych. Efektem jest homogenizacja i stereotypizacja potrzeb, a więc – istotne obniżenie stopnia zaspokojenia potrzeb przy utrzymujących się wszak nakładach na konsumpcję. Dodajmy jeszcze, że zmasowana ofensywa instrumentów marketingowych, szczególnie skuteczna przy użyciu nowoczesnych elektronicznych mediów, powoduje spadek przejrzystości rynków dóbr konsumpcyjnych, dzięki czemu można zubażać ofertę podażową, utrzymując jednocześnie iluzję jej ciągłego zdywersyfikowania. Asymetria, o której mowa, owocuje również wyraźnym obniżeniem jakości dóbr, zwłaszcza trwałości dóbr „trwałego użytkowania”.

Innym jeszcze argumentem na rzecz tezy, iż aktualny kształt porządku gospodarczego nie sprzyja realizacji celów gospodarowania, może być wszędzie obserwowane, a najbardziej jaskrawo widoczne w Stanach Zjednoczonych, rozwarstwienie dochodowe. Powoduje ono, w pierwszej kolejności, obniżenie poziomu zaspokajania potrzeb. Możliwości konsumpcyjne każdej jednostki są z natury ograniczone i powyżej pewnego poziomu dochodów nie istnieją już szanse spożytkowywania ich na cele konsumpcyjne. G.W. Kołodko podaje, że 10% najbogatszych mieszkańców globu pozyskuje 27,8% globalnych dochodów, podczas gdy 10% najuboższych – jedynie 2,7%. Daje to relację stanowiącą miarę rozwarstwienia równą 10,3:1. Dla Stanów Zjednoczonych relacja ta wynosi 15:1, a mowa tu w obu przypadkach o danych pochodzących sprzed kryzysu światowego. Tendencja ta pogłębia się nadal. „Podczas kilku pierwszych kwartałów po odbiciu się od dna recesji 2009 r. zyski kapitalistyczne zwiększyły się w sumie trzykrotnie szybciej niż płace” [Kołodko 2013a].

Jeśli konsekwentnie chcemy oceniać jakość porządku gospodarczego według kryterium stopnia realizacji celów gospodarowania, to zauważmy także, o czym mówi się w ramach typowego akademickiego wykładu mikroekonomii, że wzrost rozmiarów konsumpcji nie przekłada się równomiernie na wzrost uzyskiwanej użyteczności. Znane od ponad stu lat prawo malejącej użyteczności nie jest przywoływane, gdy politycy gospodarczy popisują się osiąganym wzrostem PKB (abstrahuując już od ułomności tego wskaźnika).

Dla oceny jakości porządku gospodarczego wydaje się też istotne, co jest przedmiotem konsumpcji. Po zaspokojeniu potrzeb podstawowych dla rozwoju jednostek, jak i stworzonych przez nie społeczności, kluczowe stają się potrzeby niematerialne, zaspokajane przez dobra inne niż produkty stanowiące trzon oferty sprzedażowej wielkich sprzedawców. Problem wpływu na rozwój jednostek ludzkich w większym jeszcze stopniu dotyczy usług, w szczególności związanych ze sferą kultury masowej. Usługi te i towarzyszące im dobra w znacznej mierze pomyślane są tak, aby rozbudzać chęć posiadania lub ciągłego uczestnictwa w oferowanym spektaklu, nie pozostawiając wiele miejsca na refleksję czy rozbudzanie wrażliwości estetycznej.

„Dotychczasowa logika społecznego procesu polega na autonomicznie rosnących potrzebach posiadania i konsumowania rozmaitych towarów, co stymuluje wzrost ich produkcji” [Kołodko 2013a]. Owe autonomicznie rosnące potrzeby to potrzeby podsycane, a coraz częściej sztucznie kreowane przez podmioty strony podaży [Miszewski 2013]. Sprawia to, że podtrzymywana jest, teoretycznie typowa dla społeczeństw uboższych, struktura potrzeb zdominowana przez dobra materialne. Ich konsumpcja ma po części charakter ostentacyjny, podtrzymując przy tym stan permanentnej depriacji. Taki, konsumerystyczny model gospodarowania nie pozostawia miejsca na rozwój jednostek, czy to duchowy, czy intelektualny, i z biegiem czasu pogłębia uzależnienie większości społeczeństwa od bezrefleksyjnej konsumpcji.

Deformacja potrzeb we współczesnym modelu gospodarowania przebiega dwutorowo. Jednostka musi poświęcać coraz więcej czasu na zajęcia zarobkowe, a jeśli już osiąga wysokie dochody, to presja otoczenia i dbałość o własny prestiż wymuszają ostentacyjny charakter konsumpcji, co jest zdecydowanie czasochłonne. Konsument, któremu wciąż brak czasu, nie ma szans na odkrycie w sobie potrzeb innych niż narzucane przez rynek. Z drugiej zaś strony tam, gdzie trwale instytucje nieformalne pozwoliły przechować pewne wartości prospołeczne, służące rozwojowi jednostki, podejmowane są działania komercjalizujące te wartości. Zauważa to m.in. K. Michalski, pisząc: „Postawom społecznym, definiowanym dotąd niezależnie od mechanizmów rynkowych – takim jak altruizm, wielkoduszność, przyjaźń, solidarność społeczna czy poczucie obywatelskiego obowiązku – nadawana jest coraz częściej rynkowa treść: postawy te są interpretowane jako racjonalne zachowania producentów lub konsumentów” [Michalski 2012]. Jeśli związek gospodarowania z wartościami moralnymi, na konieczność którego wskazywał już A. Smith [1989], ma być pożądaną cechą ładu gospodarczego, to samo promowanie zachowań odbieranych przez otoczenie jako etyczne związku takiego w istocie nie tworzy ani nie podtrzymuje. M.J. Sandel podejmuje krytykę przenoszenia zasad wolnego rynku na inne relacje społeczne, wskazując na demoralizujące działanie takiej praktyki. „Pociągające w rynku jest to, że nie wydaje on sądów na temat preferencji, które zaspokaja. Nie robi różnicy między preferencjami szlachetnymi a niskimi. [...] Taka nieosądzająca postawa wobec wartości znajduje się w samym centrum myślenia

rynkowego [...] pozbawił [...] dyskurs publiczny moralności i energii obywatelskiej” [Sandel 2012].

Jeśli podejmujemy poszukiwanie drogi zmian – poprzez szukanie innej koncepcji ładu, a następnie przełożenie jej na doktrynę gospodarczą zdolną przeorganizować istniejący porządek, trzeba odrzucić próby racjonalizacji pożądanych etycznie działań gospodarczych. Prowadzą one bowiem implicite do przyjęcia zasady, że akceptacja należy się jedynie takim etycznym działaniom gospodarczym, których racjonalność da się wykazać. To natomiast zdeterminowane jest w znacznym stopniu horyzontem czasowym, w którym dane działanie rozpatrujemy. Przy założeniu odpowiednio krótkiego horyzontu czasowego, do czego skłania przyspieszony przez rewolucję informatyczną rytm życia gospodarczego, niemal każde działanie nieprzynoszące natychmiastowych profitów można uznać za nieracjonalne i zasługujące na odrzuceniu niezależnie od jego społecznej celowości i walorów etycznych.

Jako punkt wyjścia w rozważaniach dotyczących pożądanego kształtu nowego ładu gospodarczego wypada przyjąć koncepcję autora, dla którego rozumowanie w kategoriach ładu gospodarczego było osią całej jego twórczości, a więc W. Eucken. Ład ordoliberalny proponowany współcześnie musi, choćby ze względu na zasadnicze zmiany cywilizacyjne, jakie zaszły w przeciągu ostatnich 70 lat, różnić się istotnie od swego pierwowzoru.

Pierwszą różnicę powinno stanowić miejsce, jakie w rozpatrywanej koncepcji miałyby zająć mechanizm rynkowy, zapewniający, teoretycznie, optymalną alokację zasobów gospodarczych, jednak – o czym często się zapomina – pod warunkiem równości podmiotów uczestniczących w grze rynkowej. W. Eucken traktował to jako podstawę całej koncepcji, zorientowanej, w jego ujęciu, na maksymalizację efektywności gospodarowania, równoznaczną, przy danych zasobach, z wytworzeniem największej możliwej ilości dóbr i usług. Ujęcie to odzwierciedlało sytuację względnego niedostatku, którą w połowie XX wieku można było oceniać wedle zobiektywizowanych miar, nie zaś powszechnej żądzы posiadania dóbr. Mechanizm alokacji zasobów jest nadal konstytutywnym składnikiem ordoliberalnej wizji ładu gospodarczego, ale nie powinien być już nadrzędny względem innych składników ładu. Pełni on tu w istocie rolę instrumentu umożliwiającego zaspokojenie potrzeb materialnych, co ważne jest tam, gdzie potrzeby te są rażąco deprywowane.

Druga różnica w stosunku do klasycznej wizji ordoliberalnej dotyczy zrównoważenia rynku pracy. Eucken i Erhard zakładali możliwość osiągnięcia pełnego zatrudnienia, a temu ostatniemu, kierującemu przez ponad 10 lat gospodarką zachodnioniemiecką, udało się taki stan w przybliżeniu osiągnąć. Koncepcja społecznej gospodarki rynkowej zakładała, że możliwość utrzymania równowagi na rynku pracy wiąże się przede wszystkim z demonopolizacją gospodarki. Nie negując związków pomiędzy strukturą rynkową gospodarki a chłonnością rynku pracy, nie można nie zauważać, że obecnie, wobec tempa, w jakim postęp techniczny likwiduje zapotrzebowanie na siłę roboczą, demonopolizacja – nawet gdyby okazała się wykonalna – nie przywróci dostatecznej liczby miejsc pracy. Oznacza to nieuchronnie

wzrost roli państwa w postulowanym ładzie, obarczonego zadaniem zapewniania równowagi na rozpatrywanym rynku.

3. Szanse przeobrażeń porządku gospodarczego

Lektura dzieł i opracowań składających się na dorobek szkoły fryburskiej nasuwa refleksję dotyczącą obszaru konsekwentnie pomijanego w tych opracowaniach. Obarcza się w nich instytucję państwa kluczowymi dla całości koncepcji zadaniami, od prowadzenia konsekwentnej polityki antymonopolowej, poprzez politykę pełnego zatrudnienia, podporządkowaną zasadzie subsydiarności, szanującą godność jednostki ludzkiej politykę społeczną, aż do zadań związanych z poprawą nadmiernie skoncentrowanej struktury podmiotowej gospodarki. Natomiast milcząco przyjmuje się założenie, iż współczesne państwo demokratyczne jest zdolne i skłonne do skutecznego prowadzenia takiej polityki.

Już na wstępie muszą pojawić się zastrzeżenia związane z globalizacją. Po pierwsze, istotna liczba państw (w tym także dużych, oddziaływających na gospodarkę globalną, a co najmniej na gospodarki krajów sąsiadujących) nie legitymuje się ustrojem demokratycznym. Po drugie, jeśli pożądana wizja ładu ma opierać się na akceptacji pewnego wspólnego systemu wartości (w domyśle – wywodzącego się z XVIII-wiecznej tradycji oświeceniowej), to wyłącza to z globalnej perspektywy państwa reprezentujące wyraźnie odmienny niż euroatlantycki krąg kulturowy.

Przyjmując podniesione zastrzeżenia, a więc ograniczając się do rozwiniętych krajów kręgu euroatlantyckiego oraz tych spośród ich słabiej rozwiniętych naśladowców, którym udaje się uniknąć rządów dyktatorskich, należy zadać sobie pytanie:

- Czy państwo demokratyczne jest zdolne do realizowania naszkicowanej tu wizji ładu gospodarczego?, a także:
- Czy państwo to jest skłonne do takich działań?

Inaczej mówiąc, mamy tu do czynienia z problemem barier, jakie zmuszone byłoby pokonywać państwo, oraz z problemem konfiguracji interesów i wewnętrznych uwarunkowań, które skłaniałyby państwo do podejmowania i konsekwentnego dokonywania kroków niezbędnych do przeobrażenia porządku gospodarczego.

Przeszkody, jakie nieuchronnie napotykałby w takiej sytuacji aparat dowolnego państwa demokratycznego, musiałyby mieć dwojaki charakter. W pierwszej kolejności uzależnienie polityki gospodarczej państwa od dyktatu rynków finansowych. Uzależnienie takie wynika z powszechnie występującego długu publicznego.

Kolejna bariera zewnętrzna również wiąże się z globalizacją, ale już nie z wielkimi korporacjami. Jednym z efektów globalizacji jest pogłębiające się rozwarstwienie ekonomiczne występujące nie tylko wewnątrz danego kraju, ale i w relacjach pomiędzy państwami o różnym stopniu rozwoju gospodarczego [Kołodko 2013b].

Znaczna liczba barier wynika z zachodzących w obrębie bytu społecznego uwarunkowań wewnętrznych. Przeobrażenia porządku gospodarczego obejmują także –

a może przede wszystkim – instytucje nieformalne. Zachowania ludzi kształtują się pod ich wpływem bezwiednie, a przynajmniej w sposób wolny od refleksji. Trudności w dokonywaniu przeobrażeń porządku gospodarczego mogą więc wynikać z niezgodności powszechnie akceptowanej hierarchii wartości z wizją ładu, a także z „nieoczywistego” charakteru nowych zachowań, związanych z przyjęciem nowego porządku.

Rozwarstwienie ekonomiczne zostało tu potraktowane jako bariera zewnętrzna. Pociąga ono jednak za sobą dalsze zjawiska o charakterze wewnętrznym względem danej społeczności. Typową jego konsekwencją jest wykluczenie społeczne, stanowiące również barierę dla przeobrażeń. Poczucie krzywdy i brak perspektywy powodują u osób wykluczonych rozbitcie posiadanego systemu wartości i utrudniają obiektywny ogląd obserwowanych zmian. Co istotne, w przypadku rozwarstwienia dochodowego czynnikiem tworzącym barierę jest nie tyle rzeczywiste rozwarstwienie, co subiektywne przeświadczenie o jego rozmiarach.

4. Zakończenie

Możliwości dokonania przeobrażenia istniejącego porządku gospodarczego są zde-terminowane, jak się wydaje, przez sekwencję podejmowanych w tym celu działań. Punktem wyjścia powinno tu być opracowanie wizji ładu gospodarczego, wyznaczającej zakres zmian niezbędnych do zrealizowania. „Ład jest wyznaczony nie przez mechanizm działania praw, lecz przez świadome wytyczenie ram” [Szulczewski 2013]. To, co wydaje się tu najbardziej istotne, to zespół wartości, z których taka wizja ładu jest wyprowadzana. Jeśli wartości te będą głoszone i propagowane, w czym kluczową rolę odgrywać powinien system edukacyjno-oświatowy, to można liczyć na zrozumienie sensu przemian w kolejnych, wchodzących w dorosłe życie generacjach. Zmiany norm prawnych (instytucji formalnych) będą skuteczne dopiero wtedy, gdy napotkają przyjazny grunt w postaci instytucji nieformalnych, zinternalizowanych przynajmniej przez część społeczeństwa.

Trzeba jednak pamiętać, że każdy podmiot zbiorowy, który byłby zdolny i skłonny do wytyczenia ram tworzących ład – niekoniecznie państwo – musi ponieść ofiarę w postaci narażenia swoich partykularnych interesów. Wolno więc przypuszczać, że ład projektowany w warunkach tak istotnych sprzeczności może grzeszyć wieloma niespójnościami. Jeśli jednak wizja tego ładu okaże się dostatecznie atrakcyjna, aby uruchomić realne przeobrażenia porządku gospodarczego, to punkt krytyczny rozwoju cywilizacyjnego zostanie przekroczony.

Literatura

- Kaczmarek T.T., 2004, *Zasady porządku w gospodarce rynkowej. Rola państwa*, Difin, Warszawa.
- Kołodko G.W., 2013a, *Dokąd zmierza świat – ekonomia polityczna przyszłości*, Prószyński i S-ka, Warszawa.
- Kołodko G.W., 2013b, *Nowy pragmatyzm, czyli ekonomia i polityka dla przyszłości*, [w:] *Fundamentalne problemy w teorii ekonomii i praktyce gospodarczej – materiały sesji plenarnej IX Kongresu Ekonomistów Polskich*, PTE, Warszawa.
- Michalski K., 2012, *Money, money* (przedmowa), [w:] M. Sandel, *Czego nie można kupić za pieniądze*, Kurhaus Publishing, Warszawa.
- Miszewski M., 2013, *Cele gospodarowania a państwo jako uczestnik procesów regulacji w gospodarce*, [w:] *Polska i Rosja w procesie globalnej integracji i dywersyfikacji*, red. J. Kotowicz-Jawor, INE PAN, Warszawa.
- Miszewski M., 2014a, *Fundamenty gospodarki rynkowej a rzeczywistość – refleksja krytyczna*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, nr 352, *25 lat gospodarki rynkowej w Polsce*, red. B. Borkowska, UE, Wrocław.
- Miszewski M., 2014b, *Cele gospodarowania a finansyzacja gospodarki – teoretyczne podłoże kryzysu kapitalistycznej gospodarki rynkowej*, Zeszyty Naukowe WSB w Poznaniu, nr 54(3), *Paradygmat finansowy w obliczu współczesnej ekonomii*, red. J. Szostak, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowej, Poznań.
- Ratajczak M., 2012, *Finansyzacja gospodarki*, Ekonomista, nr 3.
- Sandel M., 2012, *Czego nie można kupić za pieniądze*, Kurhaus Publishing, Warszawa.
- Smith A., 1989, *Teoria uczuć moralnych*, PWN, Warszawa.
- Szulczewski G., 2013, *Rozważania o miejscu etyki i moralności w teorii i praktyce gospodarczej*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa.
- von Hayek F.A., 2004, *Zgubna pycha rozumu*, Arcana, Kraków.
- Ząbkowicz A., 2014, *Transformacja ładu instytucjonalnego. Samoregulująca się gospodarka z perspektywy Waltera Euckena i Karla Polanyi’ego*, [w:] *Ład gospodarczy a współczesna ekonomia*, red. P. Pysz, A. Grabska, M. Moszyński, PWN, Warszawa.